

UDK 272-282

Izvorni naučni rad

Ivana MIKULIĆ (Zagreb)

Filozofski fakultet – Osijek

ipepic@ffos.hr

KRATEK ZAVJETEK ZROKOV ILI O KONVERZIJI U SLUŽBI KONTROVERZIJE

Hrvatska se kontroverzistička teologija najvećim dijelom odnosi na rasprave s pravoslavnim kršćanima, a samo je manji dio rasprava s predstavnicima protestantizma. Katehetička knjižica *Kratek zavjetek zrokov* (1742/?, 1747), premda bez autorске atribucije, gotovo se sa sigurnošću pripisuje isusovačkom misionaru i piscu Jurju Mulihu (1694–1754), a pisana je u obliku ispovijesti o obraćenju jednoga učenog luterana na katoličanstvo koji iznosi 40 razloga („zroka“) protiv luterana i kalvinista. Iako je ispovijest pisana u prvom licu jednine, čime se implicira model konverzije, ne može se govoriti o *samoprikazivanju* subjekta, već je riječ o pokušaju *objektivacije* pojedinačne koncepcije religijskoga identiteta kroz model kontroverzije. U radu će se pozornost usmjeriti na narativne strategije *Kratkog zavjetka* kojim se oblikuju predodžbe o protestantima kao krivovjercima, odnosno na interferenciju općih (posttridentskih) te specifičnih društveno-povijesnih okolnosti (protestantizam u Zagrebačkoj biskupiji u 18. stoljeću) u konstrukciji konfesionalnog (katoličkog) identiteta. Budući da *Kratek zavjetek* u sadržajnom smislu korespondira s pojedinim dijelovima nedvojbeno Mulihova katekizma *Posel apoštolski* (1742) koji sadrži i rasprave s pravoslavnima i muslimanima, u razmatranju se ukazuje na značajke Mulihove kontroverzije s protestantima u širem kontekstu njegove kontroverzijske misli.

Ključne riječi: *Juraj Mulih, luterani, kalvini, kontroverzija*

I.

I povijesna i književnopovijesna struka druge polovice 20. stoljeća upozoravaju na promjenu gledišta u istraživanju povijesti prosvjetiteljstva kao osnovne kulturno-intelektualne snage 18. stoljeća, a riječ je o pomaku s istraživanja čistih ideja na istraživanje jezika te kulturnih i društvenih vri-

jednosti (Shek-Brnardić 2013: 195). U tom smislu, posebnost hrvatskog prosvjetiteljstva i hrvatske književnosti 18. stoljeća, uz koju se najčešće ističe prosvjetiteljski karakter, treba sagledati s obzirom na osobitosti kulturnoga, društvenoga i političkoga konteksta pojedinih zemalja i regija. Usmjeravajući svoju pozornost na kajkavsku književnost sjeverozapadne Banske Hrvatske 18. stoljeća, jasno se uočava dominacija nabožne literature (katekizama, molitvenika, zbirki propovijedi i dr.) s izraženim izvanestetskim, praktično-društvenim funkcijama (usp. Dukić 2003: 498). U tom korpusu svoje mjesto nalazi i kontroverzistika, „žanr koji se bavi međukonfesionalnim doktrinarnim razlikama“ (*Opći religijski leksikon* 2002: 467). Povijest hrvatske teologije utvrdila je kako najveći dio hrvatske kontroverzistike čine rasprave s pravoslavnima, a samo je manji dio rasprava s predstavnicima protestantizma (Fuček 2004: 358; Kolarić 2005: 861)¹. U skladu s tim i književnopovijesni pregledi, u kojima nije ostao nezapažen kontroverzistički diskurz starije hrvatske književnosti, donose osnovne informacije o vjerskoj polemici s pravoslavnim kršćanima, ali uglavnom samo u odnosu na slavonsku osamnaestostoljetnu književnu kulturu (usp. Vodnik 1913: 344; Matić 1945: 56–61; Kombol 1961: 373; Georgijević 1969: 186, 216; Novak 1999: 897–898)². Pomalo u sjeni slavonskih kontroverzističkih autora i tekstova ostali su predstavnici zagrebačke kontroverzističke teologije³ među kojima se posebno isticao isusovac, misionar i „duhovni otac Zagrepčana“ Juraj Mulih (1694–1754). Rijetki književni povjesničari poput Vladoja Dukata (1944: 133–134) i Krešimira Georgijevića (1969: 205–206) osvrnuli su se na kontroverzistički aspekt Mulihovih djela, a jedini sustavniji prikaz dao je teolog Ivan Fuček u monografiji o Jurju Mulihu (Zagreb, 1994)⁴. Dva su, zapravo tri Mulihova djela važna za kontroverzijsku problematiku – *Zrcalo pravedno* (Zagreb, 1742) za raspravu s pravoslavljem, *Kratek zavjetek zrokov* (Zagreb, 1742, 1747) za kontroverziju s protestantima te *Posel apoštolski* (Zagreb, 1742) koji sadrži i jednu i drugu kontroverziju,

¹ Juraj Kolarić upućuje i na tiskopis *Hrvatski kontroverzistički teolozi* (Zagreb, 2001) Vlade Košića u kojem autor donosi pregled hrvatskih teologa koji su napisali djela iz kontroverzističke teologije, te smatra da je ona u odnosu prema pravoslavcima i protestantima u omjeru 28 prema 4 u korist pravoslavnih kršćana (v. Kolarić 2005: 861).

² Svakako treba spomenuti i najnovija imago-loška istraživanja slavonske kontroverzističke literature 18. stoljeća u radovima Goranke Šutalo: „Pravoslavni kršćani kao (konfesionalni) Drugi u Kanižličevoj crkvenopovijesnoj i teološkoj raspravi *Kamen pravi smutnje velike* (Osijek, 1780)“, *Fluminensia*, 28, 2 (2016): 121–134 i „Kontroverzijski spisi sjevernokršćanskih franjevac Antuna Bačića, Stjepana Vilova i Emerika Pavića u 18. stoljeću“, *Diacovensia*, 25, 1 (2017): 101–122.

³ Riječ je o isusovcima kontroverzistima Franji Ksaveru Pejačeviću, Antonu Werntlu i Ivanu Krstitelju Šimuniću koji su svoja djela pisali na latinskome jeziku (prema: Fuček 2004: 359).

⁴ Na Mulihovu kontroverziju s pravoslavcima ukazao je i isusovac Predrag Belić u raspravi o isusovcima kontroverzistima u Hrvata 18. stoljeća (v. Belić 1992: 158–168).

odnosno Josip Badalić i Ivan Fuček mišljenja su da su oba manja katekizma svojevrsni „separati“ nekih poglavlja iz vrlo opsežnog *Posla apoštolskog* (usp. Badalić 1935: 93–126; Fuček 1994: 110, 124).

Kratek zavjeteK zrokov ima puni naslov:

KRATEK ZAVJETEK | ZROKOV, | Koje pred nekuliko letmi, | jeden vuchen Lutheran je szudil | zadovolynne, da iz Lutherana, Kal-| vinifste, i vfzaka drugoga Krivo- | vernika, vfzaki, kojifze feli zveli- | chiti, mora Katholik polftati, i vu | Vere Katolichanfzke Rimfzke sztal- | no obftati. Kojegafzu rechi ovde | dole polftavlyene.⁵

Prva paginirana stranica, koja je ujedno i naslovnica, ne sadrži podatak o autoru niti impresum. Na prvoj nepaginiranoj stranici koja prethodi naslovnici nalazi se nekoliko rukopisnih informacija: autogram „A. Barichevich“, ispod njega autogram „Velimir Gaj 1873“, a ispod toga crvenom je olovkom netko zabilježio: „U Zagrebu pri Iv. Weitz 1746“. Druga ruka bilježi god. „1747“. Značenje tih rukopisnih paratekstualnih elemenata vrlo je uvjerljivo protumačio Ivan Fuček. Crpeći argumentaciju iz teksta *Kratkog zavjetka* i *Posla apoštolskog* najprije je utvrdio postojanje dvaju izdanja djela *Kratek zavjeteK zrokov*. Prvo izdanje je iz 1742. i drugo iz 1747. godine. Drugo i jedino sačuvano izdanje je, prema Fučeku, pripremljeno za potrebe Mulihova misionarskoga rada na današnjem mađarskom teritoriju, a vjerojatno je već postojalo kao Mulihov prijevod odgovora nekog protestantskog obraćenika, objavljenog u Frankfurtu 1664. Dakle, identična mjesta koja pronalazi u *Poslu apoštolskomu* i tom djelu Fuček tumači postojanjem već jednoga (dosad nepronađenog) izdanja *Kratkog zavjetka* iz 1742. iz kojega Mulih vadi i piše u svoj *Posel*. Kada je riječ o utvrđivanju autorstva, Fuček također poseže za komparativnom metodom te uspoređujući sadržajnu i stilsku razinu *Kratkog zavjetka* i *Posla apoštolskog* pronalazi niz indicija i dokaza koji gotovo sasvim sigurno potvrđuju Mulihovo autorstvo *Kratkog zavjetka* (Fuček 1994: 122–127).

Ipak, ono što je ostalo kao još uvijek slabo rasvijetljen aspekt tog djela jest njegov kontroverzistički sadržaj. Premda Fuček nije skrivao zanimanje za to „djelce“ te je nastojao dati što bolji uvid u njegovu književnopovijesnu sudbinu i mjesto u Mulihovu književnom opusu, istovremeno je bio svjestan da njegovi zaključci nisu potpuni:

(...) Mulih [je] napisao onu veoma zanimljivu knjižicu u autobiografskom stilu pod naslovom *Kratek zavjeteK zrokov* /1742./, u kojoj neki obraće-

⁵ Puni naslov donosi se prema primjerku iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu čija je signatura R II E – 16° – 44. Opseg katekizma je 42 + /6/ stranica u 16°. Da bi tekst rada bio prohodniji i razumljiviji suvremenom čitatelju, citati iz analiziranog djela u nastavku rada donose se samo u transkribiranom obliku, i to tako da se u zagradu stavlja skraćenica naslova KZ i broj stranice na kojoj se citat nalazi u navedenom izdanju.

nik navodi 40 razloga zašto je zapustio luteranstvo, odnosno kalvinstvo. Ne možemo ovdje ulaziti u analizu dotičnih 40 razloga, što zahtijeva zaseban studij, nego donosimo poneku misao iz uvoda i zaključka, da donekle u globalu osjetimo Mulihov apostolski etos u tome smjeru (Fuček 1994: 380 – podcrt. I. M.).

Ukoliko se nedovoljno poznaje život i djelovanje isusovca Jurja Mulih, onda se zasigurno tema protestanata u književnosti 18. stoljeća nameće kao kuriozitet. Krešimir Georgijević, konstatirajući pretežitost religioznih (katoličkih) djela s naglašenim protureformatorskim karakterom u kajkavskoj književnosti 18. stoljeća, također izražava čuđenje: „Nema, doduše, više protestanata, to pitanje skinuto je s dnevnog reda (pa ipak mu Mulih posvećuje tridesetak strana u *Poslu apostolskom*) (...)“ (1969: 186). I doista, iako se već tijekom 1520-ih bilježi reformni utjecaj u Zagrebu i zagrebačkoj biskupiji, vrlo brzo su poduzete političke mjere da se suzbije njegovo širenje. Povijesna znatnost u tom smislu protureformaciju na području Banske Hrvatske i Slavonije omeđuje na razdoblje od posvećenja zagrebačkog biskupa Jurja Draškovića 1563. do donošenja vjerskog zakona 1604, kada je Sabor donio vjerski zakon kojim je protestantima („hereticima“) bilo zabranjeno nastanjivanje u Kraljevstvu Hrvatske i Slavonije (Budak 2007: 181). Iz toga proizlazi da početkom 17. stoljeća, kada u Zagreb i u Hrvatsku dolaze isusovci, reformacija više nije neka stvarna opasnost, odnosno protureformatorska aktivnost Crkve slabi, a jača duh katoličke obnove koja ima sveobuhvatniju misiju u širim slojevima stanovništva. Ako bismo se vodili samo tim podacima, onda bismo Mulihovo bavljenje problemom protestanata pripisali ponavljanju općih mjesta isusovačke literature iz ranijih perioda u kojima se ukazuje na isti problem (npr. kod Jurja Habdelića). Međutim, vjerojatnije je objašnjenje kojim se nastanak Mulihova *Kratkog zavjetka* povezuje s konkretnom i aktualnom povijesnom situacijom u kojoj se autor našao tijekom svoga dvadesetsedmogodišnjeg (od 1727. do 1754) misionarskog djelovanja. Ivan Fuček znakovitim smatra to što Mulih u svojoj knjižici posebno izdvaja i govori o Mađarima, mađarskim kraljevima i mađarskoj vjeri te razlog pronalazi u Mulihovim kajkavskim misijama u Prekodravlju i Prekmurju 1747. i 1748. godine. Naime, nekoliko župa iz tog pograničnog područja s Mađarskom (Legrad, Bikeš, Breznica, Baboča, Vizvar, Sv. Martin i dr.) u ono je doba pripadalo Zagrebačkoj biskupiji⁶, i u njima je za vrijeme Mulihovih misija zabilježen veći broj obraćenja s luter-

⁶ Premda je potkraj 16. stoljeća sve više napredovala katolička obnova, malen broj luterana ustrajao je u svojoj vjeri, posebno u *Prekmurju*, gdje se protestantizam zadržao sve do naših dana. Kako je sve do 1777. god. Prekmurje bilo u sastavu Zagrebačke biskupije, i katolički su svećenici sve do druge polovice 18. st. bili suočeni s protestantizmom (Kolarić 2005: 439).

nizma i kalvinizma na katoličku vjeru.⁷ Ako se u obzir uzme još i Mulihova metoda pripremanja priručnika (katekizama ili molitvenika) za pojedine misije, vrlo je vjerojatno kako je i *Kratek zavjetek* iz 1747. napisan s istom svrhom (Fuček 1994: 126–127). Općenito su Mulihove misije ostale zapamćene po „fenomenu obraćenika“, tj. po velikom broju obraćenja pripadnika drugih konfesija na katolicizam, pri čemu je za ovu temu posebno zanimljiv podatak da je od ukupnog broja obraćenika (spominje se brojka 672), najveći broj (438) obraćenih luterana i kalvina (Fuček 1994: 372, 380). U tom smislu nameće se i pitanje uloge misijskih priručnika, u ovom slučaju *Kratkog zavjetka*. U radu se, stoga, analiziraju strategije kojim se oblikuju predodžbe o protestantima kao krivovjercima u katehetičkoj knjižici *Kratek zavjetek*, odnosno nastoji se utvrditi značajke Mulihove kontroverzije s protestantima u odnosu na druge konfesije (pravoslavne i muslimane) s obzirom na kontroverzističke dijelove u *Poslu apoštolskom*.

II.

Kratek zavjetek pisan je u obliku ispovijesti u kojoj jedan učeni luteran donosi 40 „zroka“ (razloga) zašto je napustio luteranstvo i pristupio katoličkoj vjeri. Iako je ispovijest pisana u prvome licu jednine, ne može se govoriti o *samoprikazivanju* subjekta, već je riječ o pokušaju *objektivacije* pojedinačne koncepcije religijskoga identiteta kroz model kontroverzije. Odabir prvoga lica ne rezultira dominacijom subjektivnog kuta gledanja, nego se u djelu predočuju opće vrijednosti koje su uvjetovane autorovim pastoralno-katehetskim djelovanjem u duhu protureformacije. U prvom dijelu knjige, na prve 42 stranice, iznosi se i razlaže 40 „zroka“, a na posljednjih šest nepaginiranih stranica nalazi se dodatak pod naslovom *Zercalce dvojversto gde se iz jedne i druge strani vide stanoviti zroki, zarad kojeh vsvaki človek (ki se želi zveličiti) moral bi postati, ali obstati katolik, ar se drugač ne more zveličiti*. U *Zercalcu dvojverstom* zapravo se kroz 12 razloga zašto postati i 12 razloga zašto ostati rimokatolik, ukratko sažima 40 prethodno opširnije objašnjenih „zroka“.⁸ Sadržaj teza *Kratkog zavjetka* može se razmatrati kroz nekoliko ključnih tema o kojima autor polemizira s luteranima i kalvinima:

⁷ Najmasovnije obraćenje dogodilo se ipak koju godinu ranije, 1735. u Legradu. U izvještaju o misiji spominje se brojka od oko 300 luterana i nekoliko kalvinaca (Fuček 1994: 376–378).

⁸ Zanimljivim se čini uočiti kojim brojevima Mulih oblikuje sadržaj djela i ukazati na njihovu simboliku u tradiciji zapadnog kršćanstva; „broj 40 jest simbol vremena kušnje i usavršavanja“, a broj 12 „predstavlja savršen sklad između zemaljskoga i nebeskoga“ (usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* 2006: 210, 237).

- a) ime i konfesionalni identitet
- b) tradicija i autoritet
- c) širenje i tumačenje vjere
- d) nauk o spasenju.

*

a) Ime i konfesionalni identitet

Jedno od središnjih pitanja suvremenoga humanističkoga i društvenog diskursa tiče se tvorbe identiteta, pri čemu se izdvajaju dva pristupa: esencijalistički i antiesencijalistički. Većina teoretičara zagovara potonji stav, a svoje uporište i polazište pronalazi u jeziku kao jednom od glavnih medija kroz koji i u kojem se identitet uspostavlja i ostvaruje. Kristina Peternai-Andrić navodi upravo čin imenovanja – davanja i korištenja imena – kao „najočitiji jezični modus uspostave identiteta“ koji „može predstavljati dio procesa prihvatanja pojedinca u neku kulturnu, religijsku ili drugu zajednicu, ali također može predstavljati i dio procesa isključenja iz zajednice“ (Peternai-Andrić 2012: 11). Upravo na primjeru izraza „reformacija“ očituje se problematika imenovanja i uspostavljanja konfesionalnog identiteta jer je riječ o nazivu koji obuhvaća četiri glavne tradicije koje su se iz njega razvile: 1) evangeličku ili luteransku, 2) reformiranu ili kalvinsku, 3) anglikansku te 4) radikalnu ili anabaptističku tradiciju (prema: Jambrek 2013: 16). Mulihov se obraćenik u *Kratkom zavjetku* obraća samo luteranima i kalvinima, s tim da treba napomenuti kako su izrazi *luteran*, *luterani*, *luterski* i *luteranstvo* sve do potkraj 16. st. smatrani pogrdnima. Naime, koristili su ih Lutherovi protivnici dok Luther nije prihvatio taj naziv, nego se više volio nazivati evangelikom (Jambrek 2013: 17).⁹ Upravo luteransko i kalvinističko samoodređenje jedinstvenim imenom „evangeliumske vere“ predmet je Mulihova osporavanja u prva tri i u četrnaestom „zroku“. Naglašavajući neslogu i različitost između luteranskog i kalvinističkog nauka, smatra neopravdanim da se vežu uz jedno sveto evanđelje. Osim toga, ni jedna od te dvije vjere nema neki dokaz po kojem bi pokazala da je bliža nauku svetoga evanđelja od one druge, primjerice „tak bi luterani morali za svoju veru jedan takov zrok pokazati kakvoga ne bi mogli kalviniste niti nikakvi drugi krivovernici za svoju pokazati da je Svetomu Evangeliumu priložneša i zato segurneša nego druga“ (KZ, 3). I konačno, autor poseže za strategijom relativizacije imena: „Kajti ne vidim zroka zakaj se luterani zovu

⁹ Ipak, nakon Lutherove smrti, njegovi sljedbenici prihvatili su za sebe naziv „luterani“, koji je postao razlikovno sredstvo konfesionalne zajednice (Jambrek 2013: 17).

evangelici, a kalviniste *reformati*, kakti popravljene vere, a ne bi se tak zvali anabaptiste i ariani?“ (KZ, 3). Time zapravo niječe konfesionalni identitet luterana i kalvina; isključuje ih iz zajednice pravovjernih, tj. poistovjećuje ih s drugim vjerskim skupinama koje je Rimokatolička crkva proglasila heretičkim te ih pogrdno naziva *pokvaritelima* i *pregonitelima* vjere: „Ada jedni i drugi daleko od istine blude, zato ove i one ostavljam“ (KZ, 4).

b) Tradicija i autoritet

Na tradiciju, bilo da se shvaća u širem smislu kao ukupna kultura ili u užem kao dio kulture (tzv. duhovna kultura – običaji, vjerovanja, narodna umjetnost i dr.), danas se uglavnom gleda kao na suvremenu konstrukciju projiciranu u prošlost da bi se tumačila sadašnjost. Odnosno, to znači kako svaka zajednica iz prošlosti i nasljeđa izabire one elemente koji odgovaraju njezinim interesima i vrednotama u sadašnjosti (Hobsbawm; prema: Čapo-Žmegač 1998: 17). Pozivanje na tradiciju čime se ističe kontinuitet, postojanost te značaj vjerskih i crkvenih autoriteta među najčešćim su postupcima kojim Mulih oblikuje predodžbu o rimokatoličkoj vjeri kao pravoj vjeri: „Kajti ako pogledam one perve svete Cirkve i starih sveteh otcev pisma, tak vidim da oni samo katoličansku rimsku veru hvale i zvišavaju, a vse druge ovoj suprotivne odmeću i proklinjaju“ (KZ, 10). Za razliku od luterana i kalvina koji nisu prihvaćali crkvene strukture već su na Crkvu gledali kao na zajednicu svetih čiji je temelj kontinuitet riječi Božje (Jambrek 2013: 39), Mulihov obraćenik izdvaja figure pape, svetaca, misnika, redovnika, pustinjaka, mučenika i vjerskih naučitelja kao vjerskih autoriteta koji su živjeli i umrli u rimokatoličkoj vjeri. Figure Svetoga Pavla, Svetoga Petra te pape kao Petrova nasljednika postavljaju se kao najbolji jamci pouzdanosti i trajnosti te vjere:

Ada gde bi ja našel segurnešu veru, nego ovu koja je bila Svetoga Pavla Apostola (KZ, 13); kajti su negda oni strašni poganini najbolje od Rima hoteli katoličansku veru odvernuti i Rim od nje obćuvati, zato je pravo onde najbolje zasađena i potvrđena. Gde Kristušev namestnik, a svetoga Petra naslednik, Sveti Otac Papa stalno prebiva, te kakti zemeljski i duhovni glavlar gospoduje (...) (KZ, 48).

Nasuprot tome, o luteranima i kalvinima konstruira sliku u kojoj su oni nasljednici tradicije krivovjerja, jer ni luteranska ni kalvinska vjera ne može pokazati ni jednog vrijednog naučitelja:

Nego su sami ovi navučiteli od starih nekojeh vu vere bludnikov, te negda od one perve svete Cirkve prokletih krivovernikov nekoje bludnje pobrali te z novum farbum pomalane skupa spravili i tak jednu novu

veru skerpali. Koju su ne z Kristuševem nego svojem imenom okerstili. Zato se zovu Luterani i Kalviniani (KZ, 15).

Osim toga, još je stara zajednička crkva na *spraviščima* (crkvenim saborima) proklela krive *kotrige* (članke) vjerskog nauka krivovjeraca na kojima se temelji i nauk luterana i kalvina. Mulihov obraćenik posebno kritizira deset *kotriga* koji se tiču pet temeljnih načela reformatora, a to su: „prvo, Biblija je jedini autoritet za vjerovanje i življenje, nasuprot crkvenom učiteljstvu i tradiciji (*sola scriptura*); drugo, Bog po svojoj suverenoj i slobodnoj milosti oprašta grijeha (*sola gratia*); treće, spasenje je milosni dar Božji u Isusu Kristu koji se prima isključivo vjerom, a ne ljudskim nastojanjima i djelima (*sola fides*); četvrto, svećenstvo svih vjernika; peto, crkva je definirana kao zajednica svetih (Jambrek 2013: 26). Valja primjetiti kako su u *Kratkom zavjetku* ta načela u *kotrigima* uglavnom oblikovana samo kroz svoj negativni vid, koji je opet negativan iz perspektive rimokatoličkog nauka vjere. Primjerice:

I. *Da vu človeku ne slobodna volja na dobro, ali na zlo, nego da vse kaj čini, ono mora činiti;* V. *Da pokora ne sakramentum (...);* VI. *Da divojačka čistoča ne bolša i Bogu vugodneša nego je hižni zakon (...)* (KZ, 7, 8).

Uz poricanje autoriteta, Mulih luteranima i kalvinima osporava i kategoriju tradicije. O njihovoj vjeri piše kao o novoj i nestalnoj, što argumentira primjerom Mađarske i hrvatskih zemalja:

ar luteranska donešena je vu Mađarski orsag stoprav od vezda računajuč pred 207. to je to pred dvesto i sedmemi letmi, a kalvinska pred 155. to je pred sto pet deset i petemi letmi. A vu Horvatsku, Slovensku, Dalmatinsku, Srimsku i Kranjsku niti Latinsku zemlju jošče do sada nesu donešene. Ada su nove, te vu malo mestah i vsigde na nikaj idu, kak vidimo (KZ, 25–26).

Značenje nestalnosti i prolaznosti aktualizira se i kroz pomalo podrugljivu usporedbu novih vjera s gljivama i snijegom: „A druge nove vere kak su berzo izniknule, tak su nekoje kakti glive poginule, a druge vsaki den kakti sneg ginu“ (KZ, 26). S druge strane, rimokatolička je vjera bila proganjana od mnogih pogana, Židova i krivovjeraca i unatoč tome opstala je te se ne može naći zemlja gdje ne bi bilo katolika. Mulih nadalje uspostavlja vrlo čvrstu vezu između konfesionalnoga i etničkog identiteta, odnosno uočava se strategija sakralizacije etničkog i nacionalnog identiteta; za mađarske kraljeve kaže kako nisu ni znali za kalvinsku i luteransku vjeru, a hrvatski kraljevi još i manje:

Premislete dragi moji! Na koju veru negda naši stareši navlastito Mađari iz poganinstva pred 757 letmi jesu se obernuli? Ne li na katoličansku? Stanovito ne drugač ar vu vreme S. Istvana kralja mađarskoga niti luteranske niti lalvinske vere ne bilo na svetu, nego potlam na 550. let jesu izniknule. Opitajte vu kojoj veri jesu živeli naši sveti kralji mađarski Istvan, Laslov, Salomon i ostali svetcu oni, koje i vi za prave svetce deržite i nekojeh ime nosite? Stanovito nesu vu luteranskoj niti kalvinskoj koje jošče onda nesu bile na svetu, a jošče menje vu orsagu Mađarskom (KZ, 38–39).

Naime, Hrvati su skoro dvjesto godina prije Mađara prihvatili rimokatoličku vjeru, a poslije su se protiv luteranske i kalvinske vjere branili tako da u cijeloj Slovenskoj i Hrvatskoj luteran ni kalvin nije imao stalne *hiže* niti stalnog prebivališta.¹⁰

c) Širenje i tumačenje vjere

O reformaciji šesnaestoga stoljeća govori se kao velikoj prekretnici u europskoj povijesti, a često joj se pridaje značenje komunikacijske revolucije u kojoj je pobijedila kultura propovjedništva, pismenost i tiskarsko umijeće (Jambrek 2013: 237). Propovijedanje je bilo najčešća metoda naviještanja evanđelja (Riječi Božje) kojom su se služili reformatori, stoga su upravo *predikanti* (propovjednici) u *Kratkom zavjetku* glavni predmet kritike. Mulih svoju kritiku gradi na opoziciji između rimokatoličkih redovnika i misionara s jedne, te luteranskih i kalvinističkih propovjednika s druge strane. Za pobožne *persone* koje odluče posvetiti život svjedočenju i tumačenju katoličke vjere kaže kako su često plemenitoga i velikog roda. Kada odluče pobjeći u *kloster* i tamo živjeti pustinjačkim životom, tada sve svoje obilno blago prikažu Bogu te žive u siromaštvu, čistoći tijela i poniznosti. Za razliku od njih „nigdo od velikoga roda niti od obilnoga blaga neće predikant postati, te čistoću stalno obderžavati. Od kud se vidi da predikanti postanu samo iz svoje potreboče, a ne iz ljubavi Boga i duš zveličanja“ (KZ, 19). Suzdržavanje od tjelesne nasla-

¹⁰ Iako su početkom 17. stoljeća u Zagrebu u Gornjem gradu živjeli neki Grci i kalvini, „ali kak su patri jesuite tam došli leta Krist. 1606. taki vu perva leta jesu se vsi na veru katoličansku obernuli“ (KZ, 40). O tome svjedoče i povijesni izvori u kojima se spominje pismo biskupa Nikole Stjepanića Selničkog od Konjščine upućeno kralju Rudolfu 5. svibnja 1601. godine iz kojeg se saznaje da je Benedikt Blažeković, građanin i stanovnik kraljevske varoši na brdu Gradecu u Zagrebu, kao opaki kalvinist propovijedao evanđelje te upućivao vjernike protiv katoličkoga svećenstva. Godine 1614. dvadeset i osam zagrebačkih građana protestanata moralo je pod prisilom isusovaca prihvatiti katoličku vjeru, a među njima su bile dvije plemkinje i jedan mladi plemić (usp. Klaić 1980: 667, 670).

de (*uskraćivanje užitka* – J. le Goff, 1993) i čuvanje prve čistoće (djevci i djevice) naglašava se kao osobita vrlina rimokatolika, rijetko viđena i u drugim vjeroispovijestima, a naročito ne kod luterana i kalvina. Za nove vjere kaže da otvaraju put za svakojake naslade grešnog tijela dok je Krist učio kako je u nebesko kraljevstvo uzak put i tijesna vrata: „Kojega puta vaši predikanti nikomu ne svetuju, niti sami po njem ne žetuju, nego se derže prostranoga koji od neba vu pekel pelja, kam ja ne želim za njimi pojti“ (KZ, 23). Nevjerodostojno i licemjerno je i kako *predikanti* hvale i uzvisuju Kristovu muku i poniznost svetaca, a sami tako ne žive niti savjetuju drugima. Zapravo, kada je riječ o djelovanju *predikanata* na druge u smislu širenja kršćanske vjere i obraćanja pogana, Židova i drugih krivovjeraca na Kristovu vjeru, do izražaja dolazi njihov veliki nemar i neuspjeh. Drukčije je pak s rimokatoličkim učiteljima koji „kakti pravi apostoli (z velikem trudom i stanovitum žitka pogibeljum) idu vu daleke orsage, vu Indiu, Japoniu i drugam... (KZ, 18)“ da bi činili dobra djela i krivovjerce na kršćansku (rimokatoličku) vjeru obratili. Mulih ponavlja i tvrdnju o razjedinjenosti luterana i kalvina, odnosno u ovom slučaju neslaganje njihovih *predikanata* u tumačenju vjerskih *kotriga*; čak i oni koji se istim imenom nazivaju (npr. luterani), u jednoj državi (*orsagu*) ili *varošu* uče drugačije negoli u drugoj državi ili *varošu* – rimokatolici pak po cijelom svijetu i u svakoj državi svugdje isto vjeruju i tumače (KZ, 22). U *Kratkom zavjetku* izdvajaju se još dva oblika djelovanja kojima je cilj učvršćivanje u vjerskom nauku, a to su crkvena *spravišća* (sabori) i polemika (kontroverzija). *Spravišća predikantov* i njihovih naučitelja nisu nimalo slična katoličkim *spravišćima* „ar onde ne bilo svetoga navuka, ne bilo sveteh otcev niti vnožine dalečneh narodov koji su navadni dojti vu spravišća katoličanska, nego su se spravili samo iz nekojeh varašev predikanti“ (KZ, 27), koji se nisu brinuli za povećanje službe Božje niti za smanjenje grijeha, niti za mir i složnost ljudi kršćana, nego samo za svoje slobodnije i obilnije življenje. Kad su pak u prilici međusobnog polemiziranja s rimokatolicima, *predikanti* se prikazuju kao oni koji imaju nisku kulturu govora koju karakteriziraju *ad hominem* napadi, odnosno riječima Mulihova obraćenika:

Kajti vidim da kada predikanti suprot katolikom pišu ali govore tak to čine špotljivo, serdito i negda lažljivo da samo pri ljudih nje odurne včine, a ne da bi kakovistinski zrok suprot katolikom donesli, nego samo ova koja i katoliki ne taje, ali koja ne vuče (...) Kada pako katoliki suprot predikantom pišu ali govore tak to vse čine tiho, ljubleno i z istinum, zato njim predikanti izraven ne hte niti ne mogu odgovoriti, nego razgovor na drugo obrnu, da se oslobode (KZ, 20–21).

d) *Nauk o spasenju*

Jedno je od temeljnih načela svih reformatorskih tradicija i pokreta ono koje govori o spasenju ili, Mulihovim rječnikom, *zveličenju*. Reformatori tumače kako je spasenje dar Božji, tj. kako se pomirenje s Bogom postiže isključivo po Božjoj milosti (*sola gratia*) i prima isključivo vjerom (*sola fides*), a ne ljudskim nastojanjima i djelima (Jambrek 2013: 41–42).¹¹ Mulihovu je obraćeniku *zveličenje* možda i najjači argument kada pokušava dokazati pravovjernost rimokatoličkog nauka, odnosno krivovjerje luterana i kalvina:

Kajti sem očivesto videl da vi luteriani i kalviniste, ako polag vaše vere hoćete složno govoriti tak morate reći da je vaša vera kriva. Kaj vam se ovak more pokazati: ar vi verujete da se človek vu katoličanske vere more zveličiti, a da verujete da katoliki imaju pravu Božju veru ar s e drugač ne bi mogli zveličiti (KZ, 5).

Čovjek ne može biti Bogu ugodan niti se *zveličiti* ako vjera nije prava, a luteranska i kalvinska vjera nemaju pravi duhovni nauk od dobrote i kršćanske savršenosti, od pridržavanja Božjih zapovijedi, od straha Božjega, nego sve daju na slobodnu volju. I za tu vjersku zabluđu Mulih proziva i traži odgovornost među *predikantima* koji po svojoj volji čitaju i tumače *Sveto pismo*, tumače drugačije negoli piše: „Ar gde Kristuš govori: *Ako hoćeš vu žitek vlesti, obderžavaj zapovedi*. Oni razumevaju ovak: samo veruj i čini kaj hoćeš. Gde S. Pavel Rimljanom piše: *Sudim da se človek zveliči po vere*. Oni pridaju: po *same* vere. I tak vnoga druga pridavaju, ali prevračaju“ (KZ, 21). Osim toga, kada *prodekuju*, samo katolike *karaju*, a ono što je potrebno za *zveličenje* duše sasvim zapuštaju; grešnike ne kritiziraju, pobožne ne hvale, te ne daju *pelde* (primjere) uzornog ponašanja. Zanimljiva je i svojevrsna vrijednosna ljestvica kojom Mulih, očito po kriteriju pravovjernosti i vjerske moralnosti, rangira određene vjeroispovijesti: „Kajti vidimo: da iz najgoršega katolika biva najbolši luteran; iz najgoršega luterana najbolši kalvinista; iz najgoršega kalviniste najbolši arian; iz najgoršega ariana najbolši mahometan“ (KZ, 28–29).

¹¹ Ovdje treba istaknuti kako su i rimokatolici vjerovali da su spašeni po milosti u Kristu, ali su se uz to, sigurnosti radi, oslanjali i na vlastita dobra djela. S druge strane, reformatori nisu sasvim odbacili značenje dobrih djela, ali nisu ih smatrali sredstvom kojim se postaje pravedan i dobiva opravdanje, već samo rezultatom pravednosti (Lane, prema: Jambrek 2013: 38).

III.

Pogled u kontroverzističke dijelove *Posla apoštolskog* koji govore o protestantima (luteranima i kalvinima), pravoslavcima (Vlasima i Grcima) i muslimanima (Turcima) pruža nam širu sliku o interkonfesionalnom djelovanju Jurja Muliha. Iako kontroverzistički dio o protestantima sadržajno korespondira s *Kratkim zavjetkom*, na stilskoj se razini primjećuje Mulihev oštrij izraz, koji je tim više uočljiv ako se stavi u korelaciju s ostale dvije kontroverzije. Već sami naslovi navuка: *Od Cirkve krivoverske; Suprot neprijatelom naše Cirkve* i *Od Znamenja naše vere i Cirkve* (usp. PA, 274–308) sugeriraju usmjerenost na razliku „mi“ (rimokatolici) – „oni“ (luterani i kalvini), pri čemu su „oni“ okarakterizirani primarno kao krivovjerci i neprijatelji. Problemizira se naziv „evangelici“ tako što se uz podrijetlo njegova nastanka vežu negativne konotacije nasilja, porobljavanja i okrutnosti: „Zovu se, ali ne drugač nego kakti *Scipio* drugač Rimski, zove se *Afrikanski*, kajti je porobil Afriku. Tak i krivoverci zovu se *evangelici*, kajti su prevernuli Evangelium“ (PA, 291–292)¹². Osim toga, vrlo pogrdno i uvredljivo piše i o začetnicima luteranske vjere:

(...) prvi početnici nesu bili sveti nego prokleti zverzikape ter od Reda i vere puntari, zarad same žene čistoče neprijateli, Sveteh Otcev pošpotiteli, smradljivoga svojega tela sužnji, kojemu, da po nečistoče do kratka vremena vgođe, dušu i telo na veke gube (PA, 277).

Utemeljena na tradiciji krivovjerja i nemoralu njezinih predstavnika, luteranska se Crkva atribuirala kao *grešna*, *bedasta*, suprotstavljena Bogu i zdravomu razumu, što kulminira osudom u stilu inkvizicijskih postupaka: „(...) a oni [krivovjerci – op. I. M.] su se odvergli ter su kakti odsečena rozgva, koja ne za drugo nego za ogenj“ (PA, 292).

Za razliku od polemike s luteranima i kalvinima, znatno pomirljiviji ton prevladava u raspravi s pravoslavcima (Grcima i Vlasima).¹³ Muli ih redovito naziva kajkavskim izrazom *rastanci*, za koji Fuček kaže kako je u Muliho-vo doba označavao poštovanje, nipošto ironiju ili pogrdu. *Rastanci* je značilo isto što i *odijeljeni*, a od Drugog vatikanskog koncila (1962–1965) riječ je o

¹² Svi citati iz *Posla apoštolskog* donose se u transkribiranom obliku prema primjerku iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu čija je signatura R II D – 8° – 1, knj.1. U zagradi se navodi skraćenica naslova PA i broj stranice na kojoj se citat nalazi u navedenom izdanju.

¹³ Rasprava je sadržana u *navucima* XLII–XLVI koji nose sljedeće nazive: *Od raztanja Cirkve izhodne, iliti Gerčke od Zahodne, iliti Latinske, tojeto Rimske; Od vere i zakona vezdašnjeh raztancev i Moskovit i Vlahov; Od bludnje i tužbe focijanske suprot Rimske Cirkve; Od zrokov zarad kojeh Vlaha i vsi gerčkoga zakona ljudi raztavleni morali bi se z Rimskim Cirkvum zjediniti iz zjedinjeni stalno obstati da bi sebi dobro hoteli i Od kalvinskoga vablenj Vlahov na svoju krivu veru* (PA, 308–368).

ekumenskom izrazu *fratres dissidentes* = *odijeljena braća* (Fuček 1994: 388). Kritike koje upućuje pravoslavcima uglavnom proizlaze iz opzicije vremena prije raskola (vrijeme jedinstva Rimske i Grčke crkve) i razdoblja nakon raskola. Iako se prvo razdvajanje dogodilo još u 5. st. za vrijeme bizantskog cara Zenona (474–491), naglasak se stavlja na Focijev raskol u 9. stoljeću. Mulih kao najočitiji primjer uzima sliku Grčke koja je „(...) prvo buduća gospa narodov i škola mudrosti, gizdava ne hotela Kristuševomu namestinku rimskome Pape biti podložna, vezda vu tmice razuma priprosta ter čudno ponižena, nemilostivnomu turskomu jarmu mora biti pokorna“ (PA, 320). Dakle, u vremenu prije raskola pravoslavci su imali učene naučitelje i slobodu, a odijelivši se od Rima, udaljili su se od centra znanja i pali u tursko ropstvo. Za razliku od rimokatolika koji imaju učene duhovnike i pastire, pravoslavni su „duhovniki tak priprosti i bedasti, niti Evageliuma ne razmeju, niti ljudstva ne navučaju, niti onoga kaj navučaju sami ne obderžavaju. Zato vnoge duše prez praveh pastirov od pravoga puta nebeskoga daleko blude i med peklenske vuke opadaju...“ (PA, 309). Ipak, među rastancima nisu svi koji se pridržavaju Focijeva nauka, ima ih u *Moskovie* (Rusiji), *Polonie* (Poljskoj) i drugdje koji su sjedinjeni s Rimskom crkvom (*unijati*). Možda je ipak najvažniji argument na kojemu se gradi ekumenski duh polemike sljedeći: „Cirkva zahodna iliti Rimska od izhodne iliti Grčke (govoreč od perveh pobožneh vremen) ne razdeljava se vu vere, nego samo vu zakonu iliti ceremoniah“ (PA, 324). Mulih potom u zasebnom poglavlju navodi *zroke (...) zarad kojeh Vlahi i vsi Grčkoga zakona ljudi raztavleni morali bi se z Rimskum cirkvum zjediniti iz zjedinjeni stalno obstati da bi sebi dobro hoteli* (usp. PA, 356–362). Prvenstveno se naglašava važnost povratka na *staru Grčku crkvu* prije Focijeva raskola te daje obećanje Vlasima da će se po sjedinjenju njihovi sinovi obrazovati u katoličkim školama te kao obrazovani ljudi steći ugled u društvu. I u poglavlju *Od kalvinskoga vablenja Vlahov na svoju krivu veru* (PA, 363–368) nagovaraju se Vlasi i Grci na jedinstvo s Rimskom crkvom, ukazuje na sličnosti u vjerskom nauku rimokatolika i pravoslavaca, apostrofira ih se s *dragi Vlahi i Grki, predraga bratjo*, dok se o kalvinima izražava vrlo negativno.

Aktualna povijesna situacija u kojoj se Turci poraženi 1717. godine ponovno vraćaju i zauzimaju teritorij kod Beograda 1739. godine te postaju susjedi kršćanima, povod je Mulihu da se kratko osvrne i na njihovu vjeru, tj. na *turski zakon* (v. *Navuk XLVII. Od zakona turskoga*: PA, 369–382). Polazeći od činjenica o nastanku islama, posebno se usredotočuje na lik i djelovanje Muhameda. Muhamed je prikazan kao lažljivac i nepismen čovjek koji svojim postupcima izaziva podsmijeh. Želeći svoju rodbinu i ženu privući kršćanstvu, lagao je da mu se ukazao anđeo Gabrijel i da je on sam zapisao njegove riječi. Muhamedove su varke otkrivene, on završava u progonu, ali

nalazi sljedbenike koje poučava: „Da je njemu Bog obznanil da se ova vera silum i z mečem mora povekšavati, a Bog hoće svoju pomoć pridati i ki goder vu takvom boju poginu oni na veke budu zveličeni“ (PA, 371). Međutim, Mulih za Muhamedovu vjeru kaže kako je *skrpana* iz drugih krivih vjera, „kakti gunj iz vnogo krpic“ (PA, 373), a naturalistički opis mrtvog Muhamedova tijela na odru koje jedu psi¹⁴ vrhunac je obezvređivanja njega kao proroka, ali i islama kao vjere muslimana. Unatoč prevladavajućoj negativnoj predodžbi o Turcima, autor ipak zaziva i moli Boga da se Turci obrate na pravu katoličku vjeru kako se pakao ne bi punio dušama koje su stvorene na Božju sliku. Nakon te molbe slijedi *Razgovor kojega kršćenik s Turčinom kruto vučenem, pred vnogemi ljudmi je imal vu Varadinu leta 1547. 19. dan majuša* koji vode *kršćenik* (kršćanin, rimokatolik) i Turčin. Kršćenik tumači znak križa i Sveto Trojstvo, a Turčin ostaje zadivljen njegovim znanjem: „Ja stanovito nigdar nesem štimal da vi tak dobro od Boga verujete i držite (...) a vi tak dobro znate, nego kak vidim, samo vam to menjka da *Mahometa* velikoga proroka Božjega tak za malo držite“ (PA, 379). Svrha tog razgovora bila je potaknuti Turke na obraćenje, ali i ukazati na neke propuste katoličkih vjernika koji se onda dovode u vezu s vojnim porazima od Turaka kao kaznom Božjom.

IV.

Mulihov stil pisanja uglavnom se određivao kao „asketski“, a manje estetski (Badalić 1935: 124), dok se o izrazu njegova interkonfesionalnog diskurza pisalo kao „uzornom“, „suzdržljivom“, „dalekom od ironije i žučljivosti“ (Fuček 1994: 372, 374). U Mulihovoj kontroverzistici prepoznavalo se pak prije svega pastoralno-misionarsko-katehetsko i prosvjetno djelovanje s ciljem obraćenja grešnika na pravi život (*metánoia*), a znatno manje teološki vid znanstvene rasprave (Fuček 1994: 373, 388). Analizirajući strategije kojima Mulih oblikuje predodžbe o protestantima (luteranima i kalvinima) u knjižici *Kratek zavjetek zrokov* te ga uspoređujući s kontroverzističkim djelovima *Posla apoštolskog* u kojima također polemizira s protestantima, ali i s pravoslavnima i Turcima (muslimanima), ipak se nameće potreba djelomičnog revidiranja postojećih stavova. Tome je prvenstveno razlog Mulihov kontroverzistički diskurz o protestantima, o kojemu se dosad manje ili nepotpuno pisalo, a upravo je u njemu najizraženija konfesionalna isključivost i netrpeljivost protureformatorske provenijencije. Najčešći postupci kojima se konfesionalni identitet luterana i kalvina negativno određuje su: osporavanje

¹⁴ „Zato čuvari tela, ki su to gore stajanje videti želeli, na treći dan telo smrdeće jesu ostavili i psi jesu pristupili, ter su jednu stran tela pojeli i da bi ne bili otirani, bili bi vse vu želudec zakopali, ar su i psi sudili da je njihov želudec dober grob za takvoga proroka“ (PA, 372).

i relativizacija imena, aktualizacija značenja nesloge, nasilja i neprijateljstva uz ime, isticanje i povezivanje s tradicijom krivovjerja te osuda hedonizma i nemorala njihovih predstavnika (prvenstveno *predikanata*). Osim krivovjerja luterana i kalvina, i vjera Turaka je dominantno negativno predstavljena, a uglavnom su pozitivno vrednovani pravoslavni kršćani (Vlasi i Grci). Stoga, kada se govori o Mulihovu kontroverzističkom diskurzu, potrebno je razlikovati polemički stil koji se ne suspreže od degradacije, pogrde i ismijavanja u raspravama s protestantima i muslimanima, te ekumenistički i nagovarački stil pomirljiva tona kontroverzije s pravoslavnima.

Literatura i izvori

- Badalić, Josip, „Juraj Mulih (1694–1754)“, *Vrela i prinosi*, br. 5, Sarajevo, 1935, str. 93–126.
- Belić, Predrag, „Isusovci kontroverzisti u Hrvata 18. stoljeća“, u: *Isusovci u Hrvata*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija „Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata“, Durieux, Zagreb, 1992, str. 158–168.
- Budak, Neven, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007.
- Čapo-Žmegač, Jasna, „Elementi hrvatske seljačke kulture u prostoru i vremenu“, u: *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, uredila Jasna Čapo-Žmegač [et. al.], Matica hrvatska, Zagreb, 1998, str. 9–22.
- Dukić, Davor, „Hrvatska književnost: neke temeljne značajke“, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost*, uredio Ivan Supićić, Sv. 3. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII.–XVIII. stoljeće), urednik sveska Ivan Golub, HAZU, Zagreb, 2003, str. 487–499.
- Fuček, Ivan, *Juraj Mulih – život i djelo*, Durieux, Zagreb, 1994.
- Georgijević, Krešimir, *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- Jambrek, Stanko, *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*, Srednja Europa, Biblijski institut, Zagreb, 2013.
- Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, Knj. 5. Četvrto doba: *Vladanje kraljeva iz porodice Habsburga: (1527–1740)*, priredio Trpimir Macan, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.
- Kolarić, Juraj, *Ekumenska trilogija: istočni kršćani, pravoslavni, protestanti*, Prometej, Zagreb, 2005.
- Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961.

- KRATEK ZAVJETEK | ZROKOV, | Koje pred nekuliko letmi, | jeden vuc-
hen Lutheran je szudil | zadovolyne, da iz Lutherana, Kal- | vinifte, i vřzako-
ga drugoga Krivo- | vernika, vřzaki, kojřfze feli zveli- | chiti, mora Katholik
pořztati, i vu | Vere Katolichanřzke Rimřzke sztal- | no obřztati. Kojegafzu
rechi ovde | dole pořztavlyene. (NSK R II E – 16° – 44).
- Le Goff, Jacques, „Uskraćivanje užitka“, u: *Srednjovjekovni imaginarij: eseji*, Anitbarbarus, Zagreb, 1993, str. 143–153.
- *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog krřćanstva*, uredio
Anđelko Badurina, Krřćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.
- Matić, Tomo, *Prosvjetni i knjiřevni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela
HAZU, knjiga XLI, Zagreb, 1945.
- Mulih, Juraj, 1742. POSZEL | APOSTOLSZKI | Vu | Navuku Kerschans-
szkom | pořztavljen, | Z-Oblasřtjum, Volyum, i Dareslivofřtjum | Prefřze-
tloga i Prepořtivanoga, | *Goszpodina Goszpodina* | JURAJA BRANJUGH
| Z-Bosřjum, i Apořtolřzkoga Sztola | Milofchum | BISKUPA ZAGREBE-
CHKOGA | Kralyevřzke Szvetlořzti Tolnachnika, | po Orřzageh Horvat-
hřzkom, Szlovenřzkom, | i Dalmatinřzkom, | Banřze Chafřti NAMESZT-
NIKA, | &c. &c. | *Ovak na Szvetlo dan, i vřzem Vernem Ker- | řchenikom vu
zduřřno pořzluřsanye, a Duhov- | nem Pařřtirom vu marljivo nazvezchanye |
řzerdcheno preporuchen.* | Z-Trudom, i Lyublenum Szkerbjum | P. JURA-
JA MULIH T. J. Meřnika | *Miřsionariuřsa Apořtolřzkoga* | Obnařřan, i ovde
na kratkom řzlořen. | Stanpan vu Collegiumu Zagrebechkom T. J. | po
Adalbertu Weřřely, Leta 1742. (NSK R II D – 8° – 1 knj. 1–2 a).
- Novak, Slobodan Prosperov, *Povijest hrvatske knjiřevnosti. Od Gunduli-
ćeva „poroda od tmine“ do Kaćićeva „Razgovora ugodnog naroda slovin-
skoga“ iz 1756*, Knjiga III, Antibarbarus, Zagreb, 1999.
- *Opći religijski leksikon: A – Ž*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“,
Zagreb, 2002.
- Peternai-Andrić, Kristina, *Ime i identitet u knjiřevnoj teoriji*, Antibarbarus,
Zagreb, 2012.
- Shek-Brnardić, Teodora, „Intelektualni razvoj“, u: *U potrazi za mirom i
blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, urednica izdanja Lovorka
Čoralić, Biblioteka Povijest Hrvata, sv. V, Matica hrvatska, Zagreb, 2013,
str. 195–218.
- Vodnik, Branko, *Povijest hrvatske knjiřevnosti, Knjiga I. Od humaniz-
ma do potkraj XVIII. stoljeć*, S uvodom Vatroslava Jagića o hrvatskoj
glagolskoj knjiřevnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1913.

Ivana MIKULIĆ

IN THE SERVICE OF CONTROVERSY

The discussions in the Croatian controversial theology mostly refer to Orthodox Christians and only partly to Protestants. Although without author's verification, catechetical booklet *Kratek zavjetek zrokov* (1742/?, 1747) is almost definitely attributed to the Jesuit missionary and writer Juraj Mulih (1694–1754). The booklet was written in a confession form on the conversion of a learned Lutheran to Catholicism bringing up 40 reasons ("zroka") against the Lutherans and Calvinists. Although confession is implying a model of conversion through first person singular form, it is not about self-disclosure but more an attempt to objectify the individual concept of religious identity through the model of controversy. The present paper focuses on the narrative strategies of the *Kratki zavjetek* that represent Protestants as heretics and attempts to explain interference of general (post-Tridentine) and specific socio-historical circumstances (Protestantism in the Zagreb Diocese of the 18th century) in the construction of the confessional (Catholic) identity. Taking into consideration that *Kratki zavjetek* corresponds with polemic parts of the Mulih's catechism *Posel apoštolski* (1742) regarding Orthodox and Muslim populations, the paper indicates the features of Mulih's controversy with Protestants in the wider context of his controversial thought.

Key words: *Juraj Mulih, Lutherans, Calvinists, controversy*